

Vznik moderných štátov

Komparatistika

Doc. Marek Rybář, PhD.

Prehľad prednášky

- vznik prvých moderných štátov: vojna, interakcie aktérov, hodnotové a ideové podmienky a mimoeurópsky kontext
- moderný štát a jeho zlyhania
- metodologické aspekty štúdia štátu

Liberland

<https://www.youtube.com/watch?v=jJ7n115Y7yY>

<https://www.youtube.com/watch?v=EiHj1gKFQk0>

Štruktúra moderného štátu

- centralizovaná byrokracia ako najdôležitejšia inštitúcia moderného štátu
- ako došlo k jej vzniku, ako a prečo sa sformovali moderné štáty?
- najstaršie a najvplyvnejšie vysvetlenie spája vznik štátu s vojnovým konfliktom

Štát: Vedľajší produkt vojny

- Charles Tilly: štát nevznikol zámerne
- predstavoval logistické riešenie na zabezpečenie armády v dlhodobých vojenských konfliktoch už od 14. storočia
- budovanie armády a infraštruktúry na jej podporu: systém výberu daní a jeho centralizácia

Tilly: Nový typ armády, nové vzťahy

- technologický pokrok v dôsledku používania pušného prachu ako strategického nástroja:
- ťažkú jazdu nahrádza ľahká pechota
- rytierov nahrádzajú vojaci zo sociálne nižších vrstiev
- končia feudálne armády založené na osobnej lojalite rytiera a panovníka

Tilly: Nový typ armády, nové vzťahy

- nový typ armády:
početnejšia a platená
- nové technológie a
logistiku: centralizácia,
rozšiahla
administratíva,
efektívny
centralizovaný výber
poplatkov a daní

Tilly: Zmluvný základ štátu

- vznik centrálnej authority mal aj iný dôvod, a to zmluvný (contractarian)
- o lojalitu (a príjmy) vazalov súťažilo viacero vplyvných lordov, králi/panovníci boli najefektívnejší poskytovatelia ochrany vazalov

Tilly: Zmluvný základ štátu

- Tilly prirovnáva proces vzniku štátu k modernému organizovanému zločinu:
- panovník poskytoval ochranu svojim vazalom, za čo mu oni platili dane a poplatky

Wars make States States make Wars

- vojna a štát sú neodmysliteľne prepojené:
- medzinárodný systém štátov bol výsledkom vojen
- a vojny transformovali vnútornú infraštruktúru štátov
- nástroje na donútenie: od súkromným k verejným (štát ako monopol)

Kritika: pohľad z Afriky

- Herbst: európska skúsenosť nie je univerzálna
- rozdielne štrukturálne podmienky v Afrike:
- rozsiahle územia, nízka hustota osídlenia a neobývateľné priestranstvo
- nedostatok pracovnej sily, nie územia
-

Herbst: Africká skúsenosť

- africké vojnové konflikty od 18. storočia boli najmä snahou získať, otrokov, dobytok a ženy - proto/štáty neexpandovali teritoriálne, ale cieľom bolo zajať ľudí
- zanedbávané rurálne oblasti (nedostatok ciest, chýbajúce telefonické spojenie atď.)
- a koloniálna správa sa im začala pomaly približovať až začiatkom 20. storočia

Herbst: Africká skúsenosť

- aj po získaní nezávislosti slabá penetrácia a nízke kapacity štátu kontrolovať periférne rurálne oblasti (aj kvôli nízkej monetarizácii rurálneho hospodárstva)
- slabá daňová základňa štátov → alternatívne a menej efektívne spôsoby zdaňovania (napr. zdanenie obchodu) a prerozdeľovanie: zamestnávanie v pološtátnych organizáciách

Budovanie afrických štátov

- a) po vojnách nemali africké vlády podobnú infraštruktúru ako v európe
- b) regionálny systém štátov bol menej konfliktný a viac kooperatívny ako v Európe
- c) koloniálne hranice štátov poskytli základ na budovanie štátov, ale jedným z dôsledkov je warlordizmus

Centeno: Latinskoamerická skúsenosť je tiež iná

- vojna spôsobí vznik štátov len vtedy, ak už existuje čiastočne centralizovaná autorita, ktorá využije vojnový konflikt na ďalšie budovanie štátu
- kapacita štátu extrahovať zdroje súvisí s ochotou obyvateľstva akceptovať situáciu
- vojna produkuje štáty, ak sa centrum authority stretne so záujmami spoločenskej triedy, ktorá to vníma ako ochranu svojich privilégií

Centeno: Latinská Amerika

- v čase najintenzívnejších vojenských konfliktov (v 19. storočí) štáty stále zápasili s etablovaním svojej autority a budovanie kapacity štátov začalo až s obdobím dlhého mieru
- zdaňovacie kapacity štátov boli aj v čase vojnových konfliktov veľmi nízke, zhruba na polovičnej úrovni voči najmenej zdaňujúcim európskym štátom toho obdobia

Centeno: Latinská Amerika

- 2/3 štátnych príjmov z cla: nie silnejúce kapacity štátu, ale rastúci medzinárodný obchod bol kľúčom k príjmom
- štát nebol nútený vstupovať do daňových konfliktov so silnými hráčmi v spoločnosti
- a neúspechy tam, kde sa o to štát zriedkavo pokúsil
- zásoby nerastného bohatstva ako ďalší zdroj príjmov štátu

Vojny v Latinskej Amerike

- nevedli k posunu od súkromnej k verejnej kontrole násilia
- armády boli malé s nízkym logistickým zázemím
- konflikty ohľadom národnej identity zriedkavé
- armáda často získala autonómiu od štátu:
- kontrola násilia nevyužitá na budovanie štátu a neskôr problémy s vojenskými diktatúrami

Štát v Latinskej Amerike

- armáda často získala autonómiu od štátu:
- kontrola násilia nevyužitá na budovanie štátu a neskôr problémy s vojenskými diktatúrami
- v kontraste s Európou: vznik moderného štátu posilnil politickú moc vlastníkov veľkých (periférnych) pozemkov

Závery k Tillyho koncepcii

- podľa neho Tillyho vojna má vplyv len ak:
- vojnových konfliktov bolo veľa (séria)
- nasledovali tesne po sebe
- boli koncentrované na relatívne malom území
- unikátne podmienky v západnej Európe

Kritika Tillyho koncepcie 2

- centralizovaná štátna byrokracia niekde vznikla ešte pred dlhodobými vojnovými konfliktmi v Európe (t.j. pred cca r. 1400)
- Capetovské Francúzsko ako ilustrácia, centralizácia o viac ako storočie pred technologickou zmenou vojenstva
- Spruyt (1994): tichý súhlas šľachty a podpora mešťianstva boli kľúčom ku kráľovskej centralizácii

Spruyt: “koaličná” politika a štát

- kráľ a mešťania preferovali moc na teritoriálnom princípe (priviléžiach), šľachta a duchovenstvo na osobných a rodových väzbách
- panovník získal financie zdaňovaním mešťanov a súhlas od šľachty vďaka výnimkám a “úplatkom” (léno)
- štát tu nevystupuje ako predátor, ale ako výsledok obojstranne výhodného obchodu

Spruyt: “koaličná” politika a štát

- mešťania (obchodníci, burghers) preferovali štandardizáciu (mier, váh, peňazí a pod.), čo zabezpečil iba centralizovaný systém vlády
- v tomto zmysle preferovali panovníka pred miestnymi lordmi (pred decentralizáciou)
- kráľovské záujmy preferovali maximalizáciu výberu daní, teda tiež štandardizáciu a centralizáciu

Kritika Tillyho koncepcie 3

- okrem materiálnych môžu zohrávať úlohu aj **ideové a hodnotové faktory**:
- transformácia Pruska na centralizovaný štát s efektívnou armádou možná kvôli vzniku novej kalvínskej elity podporujúcej revolúciu zhora (Gorski 2002)
- dôležitosť noriem ako disciplína, poslušnosť, čestnosť a lojalita

Kritika Tillyho koncepcie 3

- Nizozemsko v 17. storočí: najmocnejší štát, efektívny a zároveň silno decentralizovaný
- koalície vplyvných aktérov: patriarchálnych rodín, bohatých obchodníkov, a ďalších lokálnych elít
- kultúrne (protestantské) hodnoty: efektívna byrokracia a armáda s obmedzenými zdrojmi
- inovatívne inštitucionálne riešenia, napr. Nizozemská východoindická spoločnosť

Ďalšie mimoeurópske skúsenosti

- koloniálne dedičstvo ako dôležitý a pozitívny faktor
- efektívna byrokracia v Južnej Kórei ako výsledok japonskej kolonizácie: väčšina byrokracie a polície ostala aj po dekolonizácii
- podobné argumenty aj o Indii (Británia) a Filipínach (USA)
- koloniálna správa vytvorila domácu elitu, ktorá spravovala krajinu ešte pred samostatnosťou

Zlyhávajúce štáty

- nie všetky štáty sú rovnako životaschopné, s rovnakými kapacitami
- špecifické sú tzv. zlyhávajúce štáty (failed states)
- **Bates (2008)**: 1. štát sa stáva nástrojom uzurpácie (predation), teda držitelia moci zneužívajú štát na získavanie súkr. zdrojov
- 2. zároveň štát stráca monopol na legitímne násilie, ozbrojené skupiny bojujú o zdroje

Zlyhávajúci štát

- rozličné operacionalizácie, berú do úvahy:
- etnické vojnové konflikty
- revolučné vojny
- genocídu
- rozličné “škodlivé” zmeny systému:
- kolaps štátu v Somálsku a vojna v Juhoslávii ako dva prominentné prípady failed states

Faktory zlyhania štátu

- nie je súvislosť medzi chudobou (príjem na hlavu) a zlyhaním štátu
- významnejší je vzťah medzi nízkym príjmom štátu a jeho zlyhaním (chýbajú prostriedky na št. administratívu)
- etnická diverzita tiež nevedie k častejším zlyhaniam štátu než etnická homogenita

Faktory zlyhania štátu

- k zlyhaniam často dochádza tam, kde vládne etnická menšina: vysvetlenie je, že štát zdaňuje všetkých obyvateľov, ale pri výdavkoch zvyhodňuje etnickú skupinu, ktorej príslušníci vládnu
- najčastejšie dochádza k zlyhaniu štátu počas tranzície, období medzi dvoma režimami (typicky počas demokratizácie)

Definičné a metodologické otázky

- čo je to vlastne štát?
- najčastejšie je definovaný ako politická **organizácia** spájaná s **násilím**
- Weber: “ľudské spoločenstvo, ktoré si úspešne nárokuje monopol na legitímne použitie fyzickej sily na danom území”

Definičné a metodologické otázky

- Tilly (1990): štát ako organizácia, ktorá ovláda násilie, odlišuje sa od rodinných a príbuzenských skupín a je nadradená ostatným organizáciám na danom území

Definičné a metodologické otázky

- M. Levi (2002): štát je komplexný aparát centralizovanej a inštitucionalizovanej moci, ktorá koncentruje donútenie, zakladá vlastnícke práva a reguluje spoločnosť na určitom území, pričom je formálne uznaný ako štát na medzinárodných fórach

Definičné a metodologické otázky

- tieto post-weberovské definície sa vyhýbajú pojmom ako je legitimita a monopol, ktoré sú pre Webera kľúčové
- považujú tieto atribúty za premenné, nie za konštantné: nie všetky štáty sú legitímne a mnohé nemajú monopol na legit. násilie
- ak ale odstránime legitimitu, pojem štátu začína byť príliš “materialistický”

Definičné a metodologické otázky

- je zredukovaný na vojenskú moc a byrokráciu, ktorá vynucuje (materiálny) poriadok
- pritom je zrejmé, že štát nie je založený iba na materiálnom základe a donútení
- idey, hodnoty a normy majú širšiu rolu než produkciu fyzického donútenia, legitimizujú moc – to donútenie nedokáže

Definičné a metodologické otázky

- štát ako objekt analýzy, ktorý existuje **zároveň** ako materiálne sily aj ako ideový konštrukt
- Mitchell (1999): to, čo nazývame štát vzniká prostredníctvom techník, ktoré umožňujú každodenným praktikám naberať abstraktnú a nemateriálnu formu